

NÚMERO ESPECIAL DEDICAT A JOAN COROMINES

Paraula de Joan Coromines

Joan F. Mira

El Temps, 25/04/2014

<http://www.joanfmira.info/articles/index.php?id=574>

Això va ser que el senyor Jorge Semprún, llavors ministre de Cultura amb Felipe González, va donar al filòleg un premi espanyol, crec que de “*las letras*” o cosa semblant, i el filòleg va dir que no acceptava l’honor oficial però que li enviaren els diners, que li feien molta falta per als seus projectes i treballs. Hi hagué una mica de rebombori, i el savi potser va pensar que volia explicar-se, o simplement que tenia ganes de parlar. Degué ser per això que un matí jo vaig despenjar el telèfon i a l’altre extrem del fil una veu molt profunda va dir “Sóc en Joan Coromines”. Em digué que volia una entrevista llarga per al setmanari *El Temps*, i que la condició era que havia de fer-li-la jo, i que vinguera amb mi Eliseu Climent. Però allò no va ser una entrevista, va ser tot un dia del matí a la vesprada, potser més de deu hores de parlar, amb un dinar frugal com a des-cans, a penes una mica de verdura, que devia ser el seu aliment habitual.

El savi tenia 84 anys, i em va dir: “Ara ja no treballo com abans, ja sóc un home vell i em canso aviat. No treballo gaire, ja, només unes dotze hores diàries, dia per altre.” En altre temps, explicava, podia agafar un tros de pa i una barra de xocolata i anava treballant i rosegant, hores i hores. Passava el vespre i la nit, se li feia de dia sense moure’s de la taula. L’any 1990, quan jo el vaig visitar, cap institució pública no li havia facilitat recursos ni auxiliars suficients. Amb una medalla i algun discurs de lloança, pensaven que ja havien fet prou. Podia passar de l’aire i de la pensió de jubilat de Chicago, i gràcies. Si no, podia morir-se de gana. Deixem-ho córrer.

Vam parlar de tantes coses que no cabien en les cintes que vaig enregistrar, ni encara menys en els fulls que vaig escriure. Vam parlar de la vida i de la mort, de l’amor, de la ciència, de les llengües, del país, dels seus pares i de la seua infantesa i joventut, de la Guerra Civil, d’Amèrica i de Barcelona. I vam parlar dels valencians, que ell estimava tant. El savi no tenia manies en matèria de variants de l’idioma, de les paraules antigues i legítimes, de les formes verbals, de tot això que encara provoca tants recels, que jo mateix tinc sovint ocasió de comprovar. Com si la unitat de la llengua fóra només digna i possible considerant subordinades i dialectals les formes que no són “barcelonines” o a tot estirar “orientals”.

Però no cal patir, perquè una llengua en tots els territoris de la qual els dies de la setmana es diuen dilluns, dimarts, dimecres, dijous, divendres, dissabte i diumenge, és amb certesa una llengua sola, i no dos ni una i mitja. I si en tot el territori les parts visibles del cos són cap, orelles, ulls, galtes, nas, front, llavis, coll, pit, esquena, cul, cames, cuixes, genolls, peus, dits i ungles, exactament així i sense cap divergència apreciable, aquesta llengua apareix perfectament definida i unitària. I si a més en cada poble i comarca són presents formes tan curioses de la flexió verbal com puc, pots, pot, veig, dic, tinc, duc, etc., i tan singulars com vaig anar i vam pujar, llavors l’especial unitat i distinció d’aquesta llengua és fins i tot prodigiosa. Seria difícil trobar cap altre idioma on el vocabulari bàsic (parts del cos, casa, porta, finestra, terra i cel, pujar i baixar, anar i tornar, amunt i avall, davant, darrere etc.: les coses i els moviments elementals) fóra tan unificat com en el nostre. Ni cap altra llengua on formes molt peculiars i distintives de la morfologia foren tan uniformement presents en qualsevol variant, dialecte i racó.

Dit això, els valencians escriurem i direm puge i baixe, anara i tornara, meua i teua, llonja, rellonge, llanda i almorzar sense que per això el nostre català siga menys “pur” ni menys antic, ni menys elegant, urbà, literari i autèntic. Joan

Coromines, explicant la forma *llonja* enfront o al costat de *llojja*, afegia: “En el País Valencià i Mallorca la forma *llonja* no sols és legítima, sinó que no crec que ningú hagi pensat a blasmar-ne l’ús”. S’equivocava: molts valencians l’hem blasmat tant, que hem arribat a pensar –falsament– que l’única forma bona era *llojja*, i que l’altra era un banal castellanisme. I resulta que *almorzar* està documentat abans que *esmorzar*, i així de tantes ignoràncies nostres i dels altres, i d’alguns (només alguns) atacs feroços al Diccionari de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua. Perquè alguns són sovint més papistes que el papa de Roma, a més de voler ser –cosa impossible– més unitaris i patriotes que el savi Joan Coromines.

► Taula de treball de Joan Coromines. Pineda de Mar. Fundació Pere Coromines

Un dia amb Joan Coromines

Una conversa de **Joan F. Mira** amb **Joan Coromines**, amb Eliseu Climent

Publicada originàriament a *El Temps*, núm. 309, 21 de maig del 1990, pàg. 118-126

Hem arribat a Pineda de Mar cap a migdia, l'Eliseu Climent i jo. El professor Coromines ens ha obert la porta, ens ha rebut amb cordialitat efusiva, i sense preàmbuls ens acompanya escales amunt, al seu estudi. Directes al tema. No res de comentaris sobre l'actualitat, el temps que fa, la salut, els anys i la vellesa. Directes.

—Miri, pot obrir qualsevol calaix, i veurà, tot és ple...

I Déu n'hi do, si n'hi ha, de calaixos plens de fitxes. És una calaixera que va creixent, creixent, i que ocupa tot el centre de l'estudi. Entre les taules plenes de muntanyes de llibres vells i nous, de munts de quaderns i de papers, de carpetes. Tot envoltat de parets igualment recobertes de volums amb un aire polsegós i esgrogueït. Són tants anys, tants anys. Més de seixanta, aviat està dit.

—*Ací hi ha tota la toponímia...*

—I antroponímia.

—*¡L'antroponímia!*

—Hi ha els noms alfabètics de tot, en un sol ordre, des d'A fins a Z.

Quan ell diu "de tot", vol dir de tot, absolutament de tot. Vol dir que hi ha *tots* els noms de lloc i de persona de totes les terres catalanes. Masies, barris, partides, raconades, turons, sèquies, famílies i malnoms. Tot. ¿Quant vol dir *tot*? No se sap amb certesa. De moment, sembla que unes quatre-centes mil entrades. No sé si vostès se'n fan una idea: 400.000.

—Com que no tinc cap auxiliar, vaig fent..., a mesura que avanço, vaig passant-ho cap avall, més calaixos...

I la calaixera va creixent cap amunt, pujant per la base. És com si vas a Egipte i algú t'explica que aquella piràmide immensa, pedra a pedra, l'ha feta, o l'està fent, un home sol. Sense cap auxiliar. No hi ha pressupost.

—*Això són les cèdules, les fitxes que ha anat acumulant des de...*

—N'hi ha des de l'any 1922, que jo tenia disset anys: arran de la lectura de la Crònica de Jaume I van sorgir els primers noms. Ara les vaig revisant, ja veu, la T són aquells calaixos, allà damunt de la taula; ja només queda fins a la X, aquesta és curta, i la Z, que anirà en aquest calaix.

Això vol dir, pensem esbalaïts l'Eliseu i jo, no només seixanta anys de feina normal, sinó any rere any tres-cents seixanta-cinc dies de treball de forçat.

—*Però, senyor Coromines, ¿vostè quantes hores treballa?*

—Ah, ara ja no treballo com abans, ja sóc un home vell, i em canso aviat. No treballo gaire, ja, només unes dotze hores diàries, dia per altre.

En altre temps, explica, podia agafar un tros de pa i una barra de xocolata i anava treballant i rosegant hores i hores.

Passava el vespre i la nit, se li feia de dia sense moure's de la taula. No s'acaba d'entendre. Però cap institució, ni abans ni ara, cultural ni acadèmica, no li ha facilitat recursos ni auxiliars. Ja s'ho farà ell tot sol, deuen pensar. Pot passar de l'aire, i de la pensió de professor jubilat de Chicago, i gràcies. Si no, podria morir-se de gana. Amb una medalla i algun discurs de lloança, ja pensen que han fet prou.

—*¿I vostè ja portava des d'un principi la idea de tota l'obra?*

—Sí. Abans de la guerra ja tenia vista tota l'àrea del català oriental, i començava a prendre notes de més al sud. El trenta-sis ja vaig començar a fer notes de la part de l'Ebre...

—*I llavors vostè, la toponímia la recollia de fonts documentals i després...*

—No, no, en part de fonts, però sobretot en directe, parlant amb la gent. Bé, sí que he revisat els textos, documents, cartularis, tot. Ha de pensar que llavors jo anava preparant conjuntament el *Diccionari* (etimològic), que estava destinat a ser només un diccionari català, però llavors, quan vam perdre la guerra, el vaig haver de dirigir cap al castellà. Però sempre va ser un diccionari romànic, sense límits. Amb un estudi especial de la llengua d'Oc, això sempre. Ara, en acabar el darrer volum del Diccionari, he redactat una gramàtica de la llengua aranesa, aranesa i gascona, amb tot el lèxic, exhaustiu.

Primer els va fer aquell regal als espanyols, amb un diccionari etimològic i crític de la llengua castellana que encara ningú ha pogut igualar. Ara els fa el regal als occitans. Aquest patriota català és d'una generositat sense fronteres.

Després, el ministre de Cultura de Madrid li escriu unes cartes que no sap què s'empatolla. En realitat, Coromines acaba per on havia començat: per l'aranès, que va ser el tema de la seua tesi doctoral. Ara, per rematar la feina, els regala sis-cents pàgines de gramàtica i lèxic als gascons. Incloses més de dues-cents paraules pre-romanes amb la seua explicació. Un detall.

—*Tornem a l'Onomasticon. Pel que veig, vostè de cada topònim, o de cada antropònim, fa com un petit estudi, un dossier.*

—Sí, sí. Els dossiers ja els tinc. De tots els noms semblants: tots els noms semblants o idèntics figuren en el mateix dossier. Per exemple Cornellà, que n'hi ha tres o quatre en tot el territori de la llengua. Quan són una mica diferents, també: Agullent i Agullana, per exemple, són del mateix origen. Tenim un cas, a veure, un cas molt singular: Fraca és una vall que queda prop d'Alzira, per la banda d'Aigües Vives, un tros de vall. Ara, a Cervera del Maestrat hi ha un nom encara més estrany, i que té alguna semblança, un nom misteriós, Lifrago, i a Vilanova d'Alcolea n'hi ha un altre, la Domfraga, que també és un misteri. Doncs, tots tres es tracten conjuntament, a veure si així un ajuda l'altre...

Ho diu tal com ve, sense mirar fitxes ni res, com a part de la conversa: esgarrifa pensar que podria fer la mateixa cosa amb desenes de milers de mots, parlar-ne com de la cosa més casolana i quotidiana, anar enfilant correlacions i explicacions que suposen una memòria i una capacitat combinatòria tal que molts ordinadors de primera marca fondrien els ploms abans de poder-hi competir. Ara ve l'explicació:

—Miri, ací hi ha possiblement una pista comuna, i és que el nom de la tortuga en àrab, o més ben dit en berèber que venia barrejat amb l'àrab (no cal dir que aquest home sap totes les classes d'àrab i algunes de berèber també), té moltes i diverses formes, però totes amb el mateix grup de consonants: *frika*, *fakur*, *afkir*; en la part del Marroc diuen *afakran*. Doncs, jo tinc la impressió que la cosa ha d'anar per aquí: Francà, és una forma àrab molt estranya, es berèber...

Et desconcerta, et mareja amunt i avall amb transformacions i correlacions, com un prestidigitador.

—¿I el *franquet*? Un *franquet* és un cranc, a la Ribera, però no pot venir de *cranquet*, i també hi ha aquesta acumulació de consonants com en la forma *frakan*, i un cranc podia ser vist com un parent de la tortuga...

La lingüística no és una professió per a gent sense fantasia. Aquest home és un Sherlock Holmes dels mots, però amb totes les pistes prèviament presents dins del seu cap. Amb totes les pistes de tots els mots: sànscrit de diverses èpoques, farsi de la Pèrsia islàmica, dialectes italians, el grec antic i bizantí, tots els llatins d'Europa, llengües cèltiques per si de cas. Tot ho sap: això supera la capacitat de comprensió d'un individu normal com jo. Per acabar-ho d'adobar, reconeix amb modèstia que la seua capacitat fabulosa té límits:

—Fins allà on anem segurs, ho dic. Allà on anem a les palpentes, ho reconec.

Però també és conscient del valor excepcional de la seua obra. Si li preguntes per les publicacions actuals en el camp de l'etimologia, per exemple, et contestarà que sí, que es publica molt de tot, articles, miscel·lànies, monografies... però que l'última obra seriosa és el seu diccionari català, i l'anterior, el diccionari castellà. Amb la particularitat que, això, és difícil de rebatre.

L'home que ha estat en tots els pobles

Se suposa que, quan reunia els immensos materials que té, devia disposar de col·laboradors, que moltes de les dades li les enviaven, perquè, li dic, ¿vostè no pot haver estat personalment en tots els pobles!

—¿Sí que els he visitat tots! Tots. No me n'he deixat cap ni un. Un per un els he visitats, tots els del País Valencià, del Principat, i de Mallorca i de Menorca, i del Rosselló i la Cerdanya, tots, ¿un per un!

—*¿I allà tenia preparats uns col·laboradors?*

—No, no, de cap manera: cada vegada havia d'improvisar. No em podia fiar de la gent lletrada: jo anava a buscar sempre la persona ignorant, el pastor, l'home senzill. I ens col·locàvem a dalt d'un turó, i d'allí estant descrivíem, i anàvem anomenant: suposem que vostè hagi de passar de tal collada a tal altra, ¿per quins punts passarà?, per aquí, per aquí, per aquí, anaven sortint tots els noms...

—*I vostè prenia nota ràpidament, quan no hi havia magnetòfons.*

—Ah, no, res de magnetòfons. Jo m'havia inventat un sistema de transcripció fonètica en cursiva, i anava escrivint. Tot. Els noms de les fonts, dels rierols, de les coves. Això de les coves em va costar molts embolics, perquè a la Guàrdia Civil no li agradava, això de les coves.

—*¿Per quins anys era això?*

—Del 56 al 59, pel Segre amunt, fins a la Cerdanya. El 61 a l'Alt Maestrat, va ser quan vaig tenir aquell accident horrorós, feia molta calor, i em vaig deixar ensibornar, em vaig deixar pujar en una moto, i pujant el coll d'Atzeneta vam caure i vaig quedar tot ensangonat i brut, i li vaig dir a l'home, no, no, deixe'm, que ja continuaré a peu; després a Atzeneta vaig fer l'enquesta i vaig buscar un taxi per anar a Castelló i posar-me una injecció contra el tètanus.

—*¿I després va continuar cap a baix?*

—El 61 vaig arribar fins a Morvedre. El 62 vaig fer tota l'Horta, vaig arribar fins al Xúquer i vaig fer tota la Ribera, fins al Benicadell. El 63 vaig arribar fins al sud del tot.

—*I vostè, en arribar a un poble i començar a fer preguntes, ¿no va tenir mai problemes?*

—Sí, sí que en vaig tenir. Però jo pensava que al País Valencià en tindria més, i en vaig tenir menys: hi havia més desconfiança en certes zones del Principat. Això depenia del lloc. Per exemple, a la Serra d'En Galceran, allí l'alcalde devia estar guillat: es va negar a donar-me cap informació, i fins i tot em va tirar alguna indirecta, que si preparàvem la tornada dels rojos o això... I aleshores me'n vaig anar al capellà, i el capellà va dir, no home, no, aquest senyor no ve aquí amb intencions de guerres ni res... També em van passar coses en altres llocs: a Carcaixent em va agafar la Guàrdia Civil, a l'informant i a mi, ens van sorprendre a la muntanya i se'ns van emportar detinguts al quarter. Això també m'havia passat per aquí dalt, prop de Balaguer, se'm van endur de nit per la muntanya, i jo els feia llum amb la lot als dos guàrdies que em portaven...

—*¿Per tot el País Valencià, a la gent no li va molestar mai que fóra un català qui venia preguntant aquestes coses?*

—Miri, jo dissimulava una mica, però al cap d'un moment ja es notava que jo no era valencià, i llavors jo els deia, miren és que jo sóc fill de valencians, el que passa és que he viscut des de jove a Barcelona, però em sent valencià.

—*¿I a Mallorca no va tenir cap problema semblant?*

—Ah, no, allà anava a tot arreu recomanat per en Moll. Recordo, a Artà, que ningú no em volia donar lloc per dormir, i és que els frares havien dit que havia de dormir al monestir, i allà em van acollir amb els braços oberts.

—*Enric Valor i altres valencians també van col·laborar amb vostè.*

—Sí, de primer qui em va ajudar molt, però molt, va ser en Josep Giner, ¡quin home tan extraordinari! Amb moltes manies i idees fixes, però un gran treballador.

—*¿I d'Elx, no recorda ningú?*

—El dia que vaig arribar a Elx, feia una calor tan horrorosa que no hi va haver ningú que em volgués acompanyar al camp. A Monòver, sí, allà em va rebre el fill de l'autor de *Canyís i canyissaes*, ¿com li deien? Amo, Joaquim Amo.

El prodigi de la memòria es repeteix: seguim poble per poble i recorda exactament on va estar i què va fer, amb qui va parlar en cada lloc, com el van rebre, a Petrer, a Crevillent, a Guardamar, per fi, quan va arribar a l'extrem del llarguíssim itinerari.

—¡Uf, quin descans!, vaig dir-me.

Si continuem, encara sortiran més noms i més persones: González Montoro, que era conserge de l'Hotel Florida a Alacant, tenia onze fills i el va acollir tan cordialment, o Josep Devesa, de Dénia, i aquella novel·lista, com li deien, Maria Ivars, o el cuiner de l'hotel Venturo de Xàbia, i la dona amb aquella cara rodona tan valenciana i tan guapa, o Camarena, que el va rebre a Gandia. Podem reconstruir tota una certa trama del País Valencià en aquells primers anys seixanta, l'aire dels pobles, l'escassa gent que podia comprendre qui era i què hi feia per allà un lingüista preguntant els noms dels masos i de les muntanyetes. Una història irrepetible.

—*A la ciutat de València, per força degué estar en contacte amb el grup de Casp i Adlert.*

—Xavier Casp sí que feia la impressió que era un home que sabia escriure. D'Adlert, ja des del principi, no me'n vaig fiar tant. Però vaja, eren uns homes que han fet un canvi que... ara, jo no anava de tractes amb els literats, jo anava amb la gent del poble.

—*I a Sueca, evidentment, va trobar Joan Fuster.*

—Oh, a Sueca i Cullera em va ajudar molt Fermí Cortès. I en Giner Perepérez també. Vam passar tota l'Albufera, i el tros aquell que se'n diu... dels Sants de la Pedra. Però sobretot al Palmar, allà vaig trobar un pescador que em va portar amb una d'aquelles barquetes, amb perxa, vam estar dos dies, anant a les mates i als redolins... I en Fuster va ser el meu àngel de la guarda, ell m'anava guiant. I recordo que em va passar allò que el van cremar en efigie, en una falla, jo precisament aquells dies era a Gandia... encara el veig entrar en l'hotel, em va mirar així...

Ja podem suposar de quina manera el devia mirar. Divertit de saber-se digne de ser cremat a València.

—*¿I del meu poble?, diu l'Eliseu, ¿no recorda res? Jo sóc de Llombai.*

—Home, i tant, la Vall dels Alcalans, allà vaig tenir una de les grans sorpreses de la dialectologia, que en Sanchis Guarnier no ho sabia, que allà no parlen apitxat.

—*Els de l'Alfarb especialment, diu l'Eliseu.*

—No, a Catadau encara més. Però a Llombai em va cridar l'atenció sentir dues o tres vegades un home que distingia la g de la tx, i vaig pensar: deu ser un valencianista; però no, després anàvem per una d'aquelles Carxotes, ¿no en diuen Carxotes?

—*Mare de Déu, diu l'Eliseu, Mare de Déu, ¿com se'n pot recordar?*

—...pel bosc, pel mig del bosc, i allà amb un home totalment rústic vaig notar que no hi havia cap falta, que la g era g, i la s era s i no ss, i no m'ho havia dit mai ningú, que allà hi havia una illa que no apitxaven.

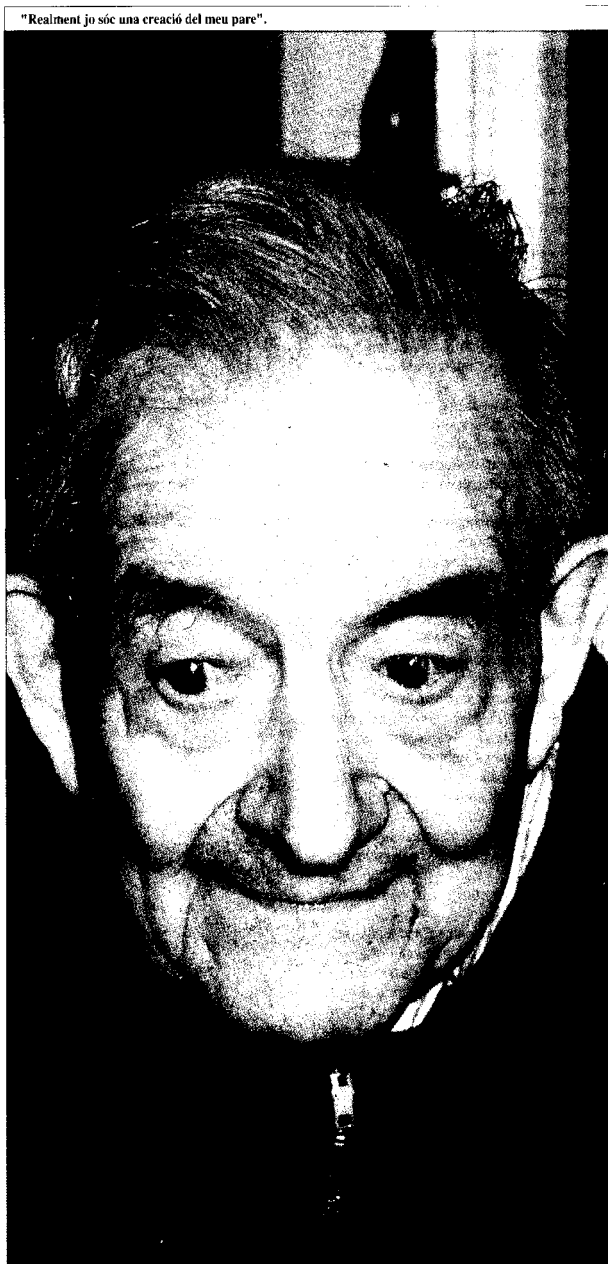
—*¿I Tàrbena, senyor Coromines?*

—Oh, Tàrbena, allò és un altre cas. Allà hi havia aquell home, ¿com es deia?, Monjo, ¿no es deia Monjo? També em va acompanyar aquell Giner de Pego, que era cronista, i amb ell vam córrer molt per la Vall d'Ebo, després per la Vall de Gallinera. Allí sí que tinc un gran record, em van acompanyar un avi i el seu nét, encara recordo que em van ajudar a pujar un petit cingle, i des d'allà vaig continuar tot sol cap a la Vall d'Alcalà. A Tàrbena vaig trobar un pagès que em va acompanyar fins al coll de Rates...

No se li escapa res, ni un camí, ni un informant, ni un coll, ni un dia, eixirien tots els racons que ha vist, tota la gent amb qui ha parlat. En el seu cap, en la seua memòria inesgotable, hi ha encara moltes més coses que en els seus fixers: coses vives, la gent, el país nostre que ell ha estimat tant. No acabaríem mai, si continuàvem poble per poble, i sense eixir del País Valencià, no dinaríem avui, ni soparíem potser, i la dona que l'atén, que parla un deliciós català d'Almeria, ja ens ha avisat que el dinar és a taula. Encara queda temps per evocar, sobre una foto que li mostrem, el pastor Ramon Gil.

—El nom heretat era Gil, però a ell de motiu, de nom de casa, li deien Escudé, em va acompanyar per tota la Vall de Boí...

Fa figura d'informant model, serà ell qui passarà a la petita història, el pastor de Boí, amb la foto al costat del professor. Anem a dinar.

El dinar, una sopa de pasta, bullit de verdures, peix, també podria passar a la petita història dels dinars frugals. I encara, em fa l'efecte que el peix és un afegit extraordinari en honor dels visitants. Qui sap si el cafè també és un extra poc freqüent. El doctor Coromines, el seu dia setmanal de descans, passeja unes hores pel poble de Pineda, o per vora la mar, i el descans ja està fet. Amb el menjar i amb el dormir deu ser una cosa semblant. Menjar una verdura, dormir unes poques hores, i tot el temps és treball, treball, treball.

Pugem una altra vegada a l'estudi. Ara jo tenia pensada de fer, amb el quadern de les preguntes preparat, una entrevista com cal. Fracassaré, afortunadament: les coses que ell pot contar no cabien en les meues preguntes.

De com Pere Coromines i Francesc Macià van causar un lingüista

Joan Coromines resulta ser fill de Pere Coromines, economista, polític, patriota, mort a l'exili acompanyat pel fill. La influència del pare degué ser decisiva.

—Molt gran, una influència molt gran. Realment, jo sóc una creació del meu pare.

—*Ell era un inconformista, pel seu temps, va tenir moltes actuacions públiques, processos per relació amb els anarquistes...*

—Això també ho he rebut d'ell, és una herència seva... fins i tot els meus inicis en la lingüística. Pensi que, quan allò d'en Macià, jo era un de la primera línia: anàvem cada diumenge fora de Barcelona, i allà preparàvem l'alçament, abans de l'intent de Prats de Molló. Doncs, a mi em van avisar a temps, i a molts altres els van agafar. I el meu pare llavors em va dir: "No vull que tornis a Montjuïc, com jo".

—*Que ell hi va anar quan el judici de l'any 97...*

—Això mateix. Doncs, em va dir, "ara t'escaparàs: jo sé que tu tens gran fe en un lingüista de Montpeller, i jo et pagaré una estada a Montpeller..." I allà va ser quan vaig començar a ser lingüista, en aquell mig any que estava exiliat.

—*Vol dir que la seua activitat patriòtica li venia també del pare.*

—Sí, però sortia de mi, eh, sortia de mi. Encara que en el meu pare això era molt fort, i era en l'ambient de casa.

—*Hi ha una cosa que a mi m'ha cridat l'atenció: el seu pare era un home amb un sentit de la moral cívica molt fort, un sentit del treball, com es manifesta en el llibre La vida austera. ¿Vostè ha realitzat l'ideal de la vida austera?*

—Sí, sí. Algú ha dit: és un fill de *La vida austera*, és veritat, sí.

—*El seu pare, alhora, tenia un vessant literari, i vostè sembla que en això no l'ha seguit.*

—No, en això no. També ell era economista, i polític, i jo no.

La casa dels Coromines, a primers de segle, devia ser una casa ben especial, on les coses no es vivien com en qualsevol casa. Li preguntem això, l'ambient de casa, la mare...

—Ella era mestra d'escola, va ser de les que van portar el sistema Montessori a Catalunya. Va tenir vuit fills. Ella també era una dona idealista. L'ambient que jo recordo era que estimulaven molt els fills. Tots hem tingut una carrera: n'hi ha un que és psiquiatre, una gran autoritat en psiquiatria, un altre que s'ha quedat a la Universitat de Lió, gran matemàtic, descobridor d'un nou tipus de funcions..., de manera que almenys som tres germans que hem destacat intel·lectualment.

—*I entre els companys d'escola, els amics d'infantesa, ¿en recorda cap que...?*

—i tant! En Víctor Hurtado, fill d'Amadeu Hurtado, i també en Josep..., que va ser conseller de Justícia de la Generalitat i que després va tenir un paper que... bé, no va donar resultat: va ser un dels que van denunciar els perills que hi havia si continuaven les maniobres del president Tarradellas: "Barat us vendrà, us vendrà barat!"

—*¿I tenia raó?*

—Tenia raó.

—*¿I més endavant?*

—Érem un grup de sis amics, el pintor Josep Picó i altres... tots hem estat exiliats.

—*Aquell ambient catalanista, abans de la Dictadura de Primo de Rivera, ¿es respirava també a les escoles?*

—Sí, sí, i tant que sí, jo vaig assistir a una escola catalana, des de l'edat dels sis anys fins als deu anys.

—*¿Eren escoles municipals?*

—No, llavors eren privades. El meu pare, quan va tornar a Barcelona després d'estar desterrat, tenia un lloc molt important a l'ajuntament i va intentar un pla de cultura i educació.

En parlar del pare, li torna la història familiar, s'oblida de moment del pla d'escoles municipals catalanes.

—Quan va estar desterrat a Madrid, el meu pare va conèixer la meva mare, que era catalana i feia de mestra a Madrid en aquells anys: no facin cas del cognom Vigneaux, la meva mare era totalment catalana, però el seu pare era gascó, precisament va venir per la Vall d'Aran. Però d'aquest senyor, nosaltres no n'hem sabut gairebé res, va morir quan la mare tenia quatre anys.

—*Vostè va anar, doncs, a una escola catalana, però després, a l'institut de batxillerat, l'educació devia ser en castellà.*

—Era en castellà, però els companys eren catalans, i hi havia els que venien a les escoles catalanes: l'ambient era totalment catalanista. Hi havia de tot, manifestacions, garrotades amb els espanyolistes... Quan va venir de visita el Príncep d'Astúries, ens vam tirar darrere d'ell, ha ha, van haver d'acudir els bidells a salvaguardar-lo!

—*I aleshores va entrar a la Universitat, en plena Dictadura.*

—La Dictadura va començar un any després d'entrar jo a la Universitat. Aleshores va ser quan Macià va passar a l'estranger i va començar a conspirar. I aquí n'hi havia uns que ens preparàvem, fèiem una organització paramilitar, teníem fusell, havíem après a tirar molt bé...

—*¡Collons!*, no es pot reprimir l'Eliseu.

—...Teníem una metralladora pintada...

—*¡Ha, ha!*

—No, no riguïn, havíem après a fer exercicis amb aquesta metralladora, que ens l'havien deixada.

—*Però eren només un petit nucli d'estudiants.*

—No, no, ¡en això va haver-hi molta gent!

—*¿I eren conscients que estaven preparant una insurrecció nacional, una insurrecció armada?*

—Absolutament, sí, sí. I aviat van començar a passar la frontera alguns i s'anaven reunint amb en Macià. I es preparava un colp. Jo, com que havia estat en contacte amb els de dins i els de fora, ja estava preparat: el dia que havien de passar per Prats de Molló, jo estava esperant, acampat, en una tenda, tot sol, esperant...

—*¿Esperant què?*

—Esperant per on havien de passar.

—*I tots aquells grups que esperaven i s'anaven preparant, quan va fallar el colp, ¿què van fer, es van amagar, es van dissoldre?*

—Dels que van passar, en van agafar uns quants; d'altres es van poder escapar. I d'altres no van poder passar, per la defecció d'aquell Garibaldi, els francesos els van detenir. I la gent que havíem quedat aquí dins no formàvem un grup ben connectat.

És evident que no dominaven la tècnica del colp d'estat, que no ha estat mai una especialitat catalana. De tota manera, qui sap què hauria passat si arriben a entrar alguns centenars d'homes armats, i ocupen alguna vall del Pirineu. Li ho pregunte:

—Ens haurien anihilat. No immediatament. Hauríem format algunes partides, perquè ja estàvem entrenats a córrer pel Pirineu, hi havíem corregut dos o tres mesos... Però ens haurien anihilat.

Finalment, el seu pare el va salvar de ser processat, i l'envia a Montpeller. Tor-na a parlar del seu pare, i tornem allà on ens havíem quedat, a l'Ajuntament de Barcelona en la primera dècada del segle i la particular visió que Joan Coromines té d'aquells esdeveniments. Potser no va molt errat:

—El meu pare va ser cap del negociat d'Hisenda a l'ajuntament, i allà estava en contacte amb la gent d'esquerra i amb la gent catalanista, i preparaven un pressupost extraordinari de cultura a l'ajuntament: va ser aprovat amb els vots de la dreta regional i de l'esquerra catalana, i només hi va haver la votació contrària dels carlins i dels lerrouxistes. Però aleshores l'alcalde va posar-hi el veto. Això era l'any vuit. Després ve allò de l'any nou, la revolta de Barcelona, i ells corren a demanar-li a l'alcalde que faci sortir la guàrdia municipal a protegir les esglésies, li ho van demanar l'esquerra i la dreta regionalista, però l'alcalde va prohibir que sortís la guàrdia municipal. S'hauria privat la crema de convents, però ell volia la crema de convents: aquesta gent només servia per a fer maquinacions, i dividir les forces catalanistes. En aquell moment, el meu pare dimiteix del seu càrrec a l'ajuntament, i entra en política, i van fundar l'esquerra, la Unió Federal Nacional Republicana. Al temps de la Solidaritat, les esquerres ja tenien molta força, però es van anar debilitant, perquè a causa de la Setmana Tràgica i tot allò, la gent obrera se n'havia anat amb en Lerroux... Llavors, com que van veure que la Lliga només defensava els interessos dels fabricants, els d'esquerra com el meu pare van pensar si hi hauria manera de fer un conveni amb la classe obrera, però amb en Lerroux no hi havia manera, no hi havia manera...

Passa la república, passa la guerra...

—*Ens havíem quedat, abans, quan vostè se n'havia anat a estudiar a Montpeller...*

—Després vaig passar per Barcelona, i me'n vaig anar a Madrid a fer el doctorat.

—*Que només es podia fer a Madrid, llavors.*

—Sí. I aleshores va ser quan vaig conèixer Menéndez Pidal i la gent del Centro de Estudios Históricos. Jo anava amb molta prevenció en contra d'ells, com a catalanista, i ells també em van acollir amb prevenció, però en el terreny científic vam veure que ens enteníem. I un dia Menéndez Pidal em va dir: “¿Però vostè es preocupa que no es facin coses franceses en català, que no s'estigui afrancesant?” ¡Naturalment!, li vaig dir jo, jo no en tinc res, d'afrancesat. “Ah, està bé, està bé, ja m'agrada, ens entendrem”, va dir ell.

—*I després va marxar vostè a Zuric.*

—Aleshores, d'allà, efectivament, vaig marxar a Zuric, amb una beca de la Junta d'Ampliació d'Estudis. Allà vaig estar prop d'un any, hi havia grans mestres que es van interessar molt per mi.

—*I mentrestant, vostè ja havia fet el treball de camp a la Vall d'Aran...*

—Jo anava fent. En tornar a Montpeller ja hi vaig tenir més interès: allà havia viscut en un món del llenguatge occità antic, de trovadors i coses d'aquestes. I vaig aprendre l'aranès...

—*¿Llavors vostè va fer un canvi, de la filologia basada en els textos a la lingüística de camp?*

—No, no, des del principi van ser totes dues coses alhora. Perquè un altre gran mestre meu va ser en Balcells, un gran llatí, que em va fer interessar molt pel llatí clàssic. Amb el grec no vaig tenir tanta sort: hi havia en Segalà, que no era en realitat un humanista, era un home interessat pels diners. Tenia una acadèmia de preparació d'estudiants, i jo quan m'havia d'examinar de grec, com que no havia anat als seus cursos, va fer per manera de suspendre'm, però al tribunal hi havia en Jordi Rubió i en Balcells, i em van donar un tros de Sòfocles, de l'*Edip Rei*, i ho vaig traduir sense cap ajut. En Carles Riba sí que era un gran mestre, un humanista, més encara que un poeta. A la Fundació Bernat Metge hi havia classes de grec, i allí vaig aprendre jo el grec. I mentrestant anava fent aquelles excursions a la muntanya, que al principi les feia per la preparació paramilitar, i a poc a poc van anar tirant cap a l'onomàstica...

—*¿I l'entrada a l'Oficina de Lexicografia, amb Pompeu Fabra?*

—Això va ser de seguida. En Fabra ja eren amics amb el meu pare, des de jove. Va ser un dels pocs que, quan el van tancar a Montjuïc, no li va girar l'esquena. En Fabra i en Massó i Torrent: el van defensar, però bé, bé, ¡eh! Van donar la cara. Perquè hi havia hagut un moviment de pànic a Barcelona, amb allò que l'havia anat a buscar la policia... Doncs, a l'Oficina de Lexicografia jo hi vaig entrar l'any trenta, i vaig ordenar tots els materials del diccionari de dialectes, i dels altres materials dels diccionaris que tenia reunits a l'Institut. Vaig estar-hi treballant allà tot el temps, fins a l'any trenta-vuit.

—*Al mateix temps que començava a treballar a la Universitat, fent classes d'àrab.*

—Sí, però de seguida vaig ser també suplent de llatí, i aleshores ja vaig tenir un lloc oficial de professor auxiliar, una plaça per concurs. Havien reunit en una sola plaça el llatí amb la literatura castellana.

Eren coses que podien passar en aquell temps. Ara, a la Universitat, qui sap una miqueta de llatí, no sap res de literatura castellana o de cap altra literatura. I viceversa. Potser els professors joves d'ara saben més d'una sola cosa, però no saben res més que aquesta cosa. Coromines, abans de fer trenta anys, podia explicar, si calia, àrab, grec, llatí, occità, castellà o català. Era una altra època, però de Coromines només n'hi havia un.

—*¿Com es van viure aquells anys, a la Universitat, l'arribada de la República, l'Estatut...?*

—La transformació vingué des de l'any trenta-dos: aleshores sí, ja hi havia tots els cursos en català, a en Fabra el van nomenar catedràtic, i Nicolau d'Olwer, Carles Riba, tota aquesta gent que havia tingut la porta tancada, hi van entrar. Al cap de poc, hi va haver la Universitat Autònoma, presidida per Bosch i Gimpera. Ell era un home de ciència més que res, prehistoriador i historiador; no va ser directament mestre meu, però jo l'anava seguint. Ell em deia: "Aquests estudis d'onomàstica seràn un gran auxiliar, Coromines, tireu-ho endavant".

—*Vostè, durant la República, no va tenir participació política directa...*

—No, jo havia quedat com un filòleg. De tota manera, quan hi havia eleccions, sí que participava, com a interventor. Recordo que en les eleccions del 12 d'abril del 1931 vaig fer d'interventor d'Acció Catalana. Llavors vam veure que havia triomfat en Macià, i en Companys, que tenien els mateixos ideals que nosaltres, i a poc a poc tot aquell grup d'Acció Catalana ens vam adherir a l'Esquerra. Sobretot, érem partidaris d'en Macià. El meu pare també: ell deia

que si teníem la sort de tenir un bon president, se li havien de donar el màxim d'atribucions, i no entrebancar-lo massa...

—*¿Vostè va arribar a ser catedràtic durant la República?*

—No, perquè quan en Menéndez Pidal es va retirar, jo vaig anar a parlar amb ell, i em va dir: “Aquesta càtedra serà per a Dámaso Alonso; en canvi, a vostè, li farem una càtedra nova, de provençal, a la Universitat de Madrid, i vostè té la seguretat de guanyar-la, vingui, i farem les oposicions”. Jo vaig anar a Madrid, i allà em va agafar el 18 de juliol.

Fem un parèntesi, abans d'arribar a la guerra.

—*En aquells anys, en Fabra venia de tant en tant a València, ¿vostè també hi va tenir alguna relació?*

—Sí, sí. Encara tinc una foto, va ser quan vam anar en Fabra, en Casacuberta i jo, a València. Encara hi vam tornar una altra vegada.

—*¿Amb quina gent es trobaven, a València?*

—Hi havia en Pizcueta..., Carles Salvador. Però amb qui vam estar en relació més seguida era amb Sánchez Gozalbo, i amb Gaetà Huguet també, de Castelló.

—*¿Com van veure, des d'ací, l'aprovació de les Normes de Castelló?*

—Mirant d'animar-los, d'encoratjar... Es tractava de fer una cosa que funcionés, i unes normes que s'acceptessin...

—*¿Quan va arribar la guerra, vostè es queda a la Universitat, o el van mobilitzar?*

—Al primer moment, jo vaig intentar ser soldat, i com jo era molt muntanyenc vam fer un regiment alpi, de soldats amb esquí i que es moguessin per la muntanya. Però com que no hi havia armes, ens vam establir a la Molina, i allà almenys vam aprendre d'esquiar bé tots. Hi vam estar uns tres o quatre mesos, i ens van arribar a donar armes: teníem dos fusells. Fèiem exercicis i hi havia aquell mala pinta del Cojo de Málaga a Puigcerdà, que ens amenaça constantment i havíem de fer guàrdia. Després, hi havia els comunistes del Bloc Obrer i Camperol que també ens amenaçava, però nosaltres no volíem ser ni comunistes ni anarquistes, el que volíem era servir Catalunya, i prou. I al cap de quatre mesos d'estar allà vaig pensar: què hi faig jo aquí, i en veure que no venien les armes, me'n vaig tornar a Barcelona, i em vaig posar a escriure el *Diccionari*.

Certament, no eren guerres com les d'ara, aquelles en què un regiment només tenia dos fusells, en què un Cojo de Málaga podia amenaçar una força regular,

i en què un soldat, en vista que no arriben les armes, se'n torna a casa i es posa a fer un diccionari etimològic.

—*¿I es va passar la guerra a casa?*

—Després em van mobilitzar, i van trobar que, com que sabia llengües, podria treballar en el servei d'intel·ligència.

La tragèdia ja no havia de tardar. Joan Coromines es va exiliar a França amb la dona, la mare, i el pare greument malalt. De França a l'Argentina, on va ser professor a Mendoza, i d'allà va passar a la Universitat de Chicago. No li agrada parlar dels anys de l'exili, dels patiments i de la incertesa. Ni tampoc de les vegades que, ja pels anys cinquanta i sent professor de Chicago, va tornar de visita a Barcelona: a la Universitat no va trobar l'acollida que esperava per part dels antics o nous col·legues. I a més, podia passar qualsevol cosa. Com aquell any que havien convocat un homenatge a Jordi Rubió a la Universitat, i el governador el va prohibir, com era natural. Hi van acudir, malgrat tot, Coromines, Maria Aurèlia Capmany, Joan Triadú i alguns altres, i la policia va fer les detencions pertinents. Joan Coromines es va trobar a la *Jefatura*, i allà va acudir en auxili seu el degà del Col·legi d'Advocats: tan forta degué ser la impressió que s'endugué el pobre home, que es va morir d'un atac al cor als pocs minuts. A Coromines li van dir que tornés amb el passaport, però en comptes d'això se'n va tornar ràpidament cap als Estats Units i va demanar la ciutadania americana: un passaport EUA era molt més segur.

El filòleg i l'amor

Ens explica ara la història d'una llengua desconeguda, el sorotàptic (un nom que es va inventar el mateix Coromines), que parlava una gent indoeuropea que feia els enterraments en urnes. Ningú no n'havia sabut desxifrar les inscripcions, que apareixen des del Vallespir fins a Portugal. Ens va llegint els fragments que n'ha publicat: massa complicat per no perdre's. Apareixen paraules incomprensibles, barrejades amb altres que semblen llatines: és un llenguatge que s'estava romanitzant, ens explica. Això és del segle II després de Crist, i encara conserven la llengua preromana. Això era en un racó del Vallespir.

—Però aquesta gent es devien estendre per tota la Catalunya central, no es van aturar a Castella, perquè allà hi havia molts celtes, i van arribar a Portugal, que és on s'han conservant més inscripcions. Mireu: *Kantas Niskas*, que vol dir “nimfes santes”, això és indoeuropeu...

Continua amb la lectura d'estranyes paraules. A mi em té fascinat.

—Tot això, amb molta inseguretat, hem arribat a desxifrar-ho. Però és a base de comparacions. I encara hi ha molta incertitud.

—*Tornant a la toponímia, a mi em fa la impressió que aquesta passió seua pels noms no és una cosa estrictament lingüística: em fa la sensació que vostè veu una relació entre el món dels noms i el món de la societat i de la història, un món, en definitiva, que és el país.*

—Certament, certament, jo no em quedo en la cosa abstracta del nom, sinó en la seva encarnació en la llengua, en la terra, en les muntanyes. I per això m'interesso també per l'evolució històrica. De vegades la conservació d'un nom és la clau de la reconstrucció d'un fet històric, com l'itinerari de la *Via Francisca* que unia Barcelona amb les terres dels francs en temps del comte Borrell. I també he pogut reconstruir la defensa de Girona contra els francesos l'any 1285, quan la manera de destruir les forces franceses va ser tallar-los les comunicacions per la mar, i en Pere el Gran els va posar un parany en una vall, que jo he localitzat...

En aquest moment s'acaben les piles de la maquineta, i mentre en busquem de noves i les canviem, la conversa també canvia. Parlem de per què les institucions han fallat, per què mai no han donat el suport i les facilitats que necessitava una obra de l'envergadura de la seua.

—El que em sap més greu és la Universitat, on persones en qui jo confiava em van fallar. Quan vaig tornar de l'exili, vaig fer propostes d'intercanvi i de col·laboració que mai no es van realitzar. I quan jo vaig voler tornar a entrar a la Universitat, no em van deixar. Jo entenc que els enemics s'oposessin, i n'hi havia dos o tres, però els amics, els qui estaven d'acord amb les mateixes idees, no van fer res.

—*Això és per no voler tenir una competència al costat, suposo. Ja passa, a la Universitat. Però més incompreensible encara és que les institucions, ara mateix, ja no els anys cinquanta o seixanta, no li hagen prestat cap suport seriós: una medalla, sí, però un suport econòmic efectiu, no.*

—Escolti, jo no els he de parlar ara, per exemple, de les meves batalles a l'Institut d'Estudis Catalans... em sap greu. No vull, no vull... Però hi ha gent que hem continuat treballant, i ara cal que algú la vulgui recollir, aquesta herència...

—*¡Qui li ha donat un premi ha estat el ministre Semprún!*

—Sí, ha ha. Atenció, que el que ell voldria poder dir és "aquest també, al capdavall, està per nosaltres". Aquesta és la intenció, ha ha. Ara que, quan li ha sortit la criada replicaire no li ha agradat massa, no.

—*El fet és que ha estat una vergonya per a la cultura institucional catalana que vostè haja hagut de dir “accepto els diners del premi (oficial espanyol) perquè em fan falta per a continuar la meua obra”, perquè al seu país no li n’han donat. Això és una vergonya, sobretot per als qui tenien obligació de fer-ho.*

—Sí, però ja ens hi hem acostumat. Ens hem acostumat a aquestes coses. Aquí les institucions no funcionen gaire...

—*¿I el projecte de gramàtica històrica, encara podrà...?*

—No, no. Tinc els punts més essencials, hi ha molta part inclosa en el *Diccionari*, però ja no la podré acabar... no podré, ja no tinc temps.

Deu ser terrible, passar més de seixanta anys construint una obra, i veure que no la pots acabar. Però ell no sembla tenir cap sensació així.

—*Hi ha una qüestió que jo anava pensant, abans de venir, i que m’interessa molt especialment: ¿fins a quin punt té vostè la sensació d’haver sacrificat la vida per una obra?*

—¡Al contrari! ¡El meu treball ha estat un motiu d’exalçament per a mi! ¿Què hauria estat jo, si no?

—*Però passar tota la vida dotze o setze hores diàries treballant, tancat, ha significat renunciar a moltes altres coses...*

—No. L’única cosa que m’ha faltat és haver tingut fills, perquè la meua dona no podia, però jo ja sabia això per endavant. És l’única cosa. Però mireu, vaig tenir una dona de la qual estava enamorat, vaig fruit d’ella tota la vida, m’agradava enormement. I jo li vaig ser força fidel sempre. Ella potser va sacrificar més coses que jo: va haver de passar moltes hores sola, moltes hores. I quan va començar a declarar-se-li el càncer, dissimulava, aquella dona, heroicament. Una vegada la vaig trobar estesa... No va afluir mai, aquella dona, va estar sempre al meu costat.

—*O siga, que qui es va sacrificar va ser ella.*

—Sí.

—*¿Vostè creu que ha valgut la pena? ¿La seua vida, la tornaria a viure igual?*

—Sí, igual, igual. És que si no, no val la pena. Si no tens una il·lusió, un amor...

—*Quan vostè parla de l’amor, ¿vol dir només l’amor, per exemple, a la lingüística, o a tot el que això ha representat, a un poble, a un país?*

—L’amor no és una cosa abstracta: hi ha l’amor pel treball, l’amor pels fills, de l’home per la dona, l’amor...

—*I a canvi de tanta, tanta feina, ¿què n’ha tret?*

—Que he tingut la vida divertida, ¡ha ha! ¡No m’he avorrit mai, us ho asseguro!

La virtut de la persistència

Que no s'escandalitze ningú: Joan Coromines ha tingut una vida divertida, i no la canviaria per cap altra. No tots ho poden dir, això.

—*¿Se sent recompensat?*

—Sí, sí, plenament: d'haver deixat unes quantes obres, d'això sí.

—*¿I se sent reconegut per la societat, i pel país pel qual ha treballat?*

—En certa mesura, sí. Pels millors, sí.

A ell li pareix prou, que l'hagen reconegut els *millors*, ¿però quants són, *els millors*, a quanta gent li ha arribat una noció de l'envergadura i de l'obra de Coromines, per a quants és un gran home, incomprable? Aquesta és la qüestió, i a ell no sembla que el preuque.

—*Per exemple, això de parlar tanta estona davant d'un magnetòfon per a una entrevista, vostè abans no ho havia fet mai, o molt poc.*

—Sí, ho vaig fer una vegada per *Serra d'Or*, amb l'Albert Manent. Però molt més curt.

—*Abans parlàvem dels catalans, de com estan plens de manies, que no donen suport a una obra com la seua... ¿Vostè creu que aquesta societat es mereix un home com vostè, se'l mereix?*

—Sí, sí, home, sí. Perquè, ¿què és un individu sol?

—*Un individu sol, quan fa una obra com aquesta...*

—Només un individu amb un orgull satànic creuria que ell val més que tots, que tot el país... I n'hi ha hagut, d'aquests, n'hi ha hagut...

—*Parlant dels catalans una altra vegada, ¿per què han conservat tant? En comparació amb els occitans, per exemple, han conservat la llengua...*

—Perquè tenim més caràcter. Per la força de caràcter. Els occitans i algunes altres nacions petites europees són fluixos de caràcter. El català no.

És una hipòtesi clàssica. Jo estava a punt de preguntar-li quina pensa que és la força de caràcter dels valencians, però m'estalvie la pregunta, per si de cas: no se sap ben bé què hem conservat.

—*¿I per què hem recuperat tan poc, en comparació amb uns altres que ho han recuperat tot?*

—No ens hem entès. D'altres han aconseguit més coses perquè s'han barallat menys entre ells. I això ve des del principi: ¿per què Ramon Berenguer no es proclamà rei? ¡Perquè hi havia quatre comtes poderosos que no volien que cap es proclamés rei! I això va tenir una conseqüència, i és que per sempre més els

reis de Catalunya es van dir reis d'Aragó, es va dir Aragó. A pesar que Catalunya tenia molta més importància, es va dir Aragó, Aragó, Aragó, ja veieu.

—*Tornant al que dèiem abans, que els catalans han estat capaços de conservar molt, però no de recuperar prou, no prou autogovern, per exemple: ¿ara quin és el perill més gran, en aquest sentit? ¿Ens hem de conformar amb el bilingüisme actual, i amb l'autonomia, per exemple?*

—No, no, no hem de transigir. Hem de continuar declarant que no tenim tot el que volíem, i que ho volem, i que ho volem, i que ho volem.

—*¿Que volem què?*

—Que volem més llibertat. Sobretot en la llengua. Però també més llibertat financera, més garanties: que no hi hagi l'amenaça d'Espanya constantment contra nosaltres...

—*¿I quina és l'esperança més gran que tenim?*

—La persistència. Altra cosa no, però la persistència...

—*¿Què pensa de l'autogovern, de la independència, per exemple?*

—¡Ah, la independència! Ha ha, la independència, és una cosa, una idea, una il·lusió...

—*Per a vostè, com a català, ¿quina és la més gran satisfacció que ha tingut?*

—Poder haver acabat aquesta obra, el *Diccionari*, haver posat tants volums a l'abast de la gent, i que s'hagi convertit en una obra gairebé popular.

Realment, és un fenomen ben estrany, que una pila de volums gruixuts d'un *Diccionari Etimològic* haja tingut un èxit semblant. No deu passar molt sovint això, pel món. Però el *Diccionari* de Coromines tampoc no és un diccionari com els altres: és un diccionari apassionat.

—*I com a persona, ¿quina ha estat la major satisfacció?*

Dubta. Torna a fer referència al *Diccionari*, a l'*Onomasticon* que encara té entre mans.

—Com a persona ... si hagués pogut tornar a ser professor, plenament, de la Universitat de Barcelona...

Torna ràpidament a allò que li està a cor, a l'*Onomasticon*:

—La meva esperança, ara, és poder trobar algú que es faci càrrec d'això, poder-ho editar... Un responsable per cada volum. Si avui pogués trobar-ne un per al nord valencià (tinc la clara sensació que m'està mirant a mi), tindria un gran triomf, ha ha.

No el pots traure del projecte de la seua vida, aquest home, als vuitanta-quatre anys, i no ha canviat el ritme de la vida i del treball. No es pot entendre. Hi ha gent que, als quaranta anys, sis hores de treball intel·lectual els esgoten. És normal. Però en Joan Coromines no és *normal*.

—*¿Però d'on trau l'energia, vostè?*

—És una cosa interna, com un ressort, que portem alguns...

Deu ser això, un misteri. Diu que l'única cosa que enyora, ara, és la muntanya, poder caminar —és a dir, treballar— a la muntanya. No enyora les visites, ni la gent, ni la tertúlia, ni la *vida social*, diu que és home de poca conversa. Però fa set hores que no parem de parlar.

—*I si haguera de resumir la seua vida en poques paraules, en una paraula, ¿com es definiria?*

—Un estudiós, ha ha. Però un estudiós en tota l'extensió de la paraula, que n'hi ha pocs, pooooocs, pocs, ¡ha ha!

Encara parlem de més coses, de la pàtria, d'Espanya, de la gran idea d'Europa, del futur que ens espera, d'això i d'allò.

S'ha fet de nit, i encara continuem parlant: de persones que ha conegut, de Pere Quart, un gran ciutadà, de Pau Casals, l'encarnació de la música i un gran patriota, de Joan Fuster, per qui té una admiració immensa, de Francesc de B. Moll... Eliseu no pot evitar fer-li la pregunta:

—*Ara, que se'n parla tant aquests dies, ¿vostè què pensa de l'autodeterminació?*

—Que més valdria que se'n parlés menys, i que s'apliqués... ¡Que fotessin un colp de puny damunt la taula i diguessin prou!

S'han acabat les cintes que portàvem, i se'ns acaba el temps. Encara hem de tornar a València, i són molts quilòmetres, que el país és molt llarg. Baixa, encorbat, les escales per acomiadar-nos fins a la porta. Ara no se sent ningú, ni cap soroll. A l'estiu, deu ser ple de turistes i de brogit de motors. Però a Joan Coromines això no li fa cap efecte. Només vol que, algun dia, els set volums de l'*Onomasticon* vegem la llum. Ara ja sap que es morirà abans de veure-ho. La seua feina està feta, impossible de mesurar. Impossible de comprendre com ha estat possible.